

Středoevropský „visegrádský“ humanismus - paralely a odlišnosti Simona Kolmanová (Praha)

Abstract

The Central European Humanism of Bohemia, Moravia, Hungary and Poland did not exist in isolation, but influenced each other and created mutual relationships. Characteristic feature of these relationships was the establishment of academies and literary societies (Sodalitas). Here the important role was played by the German humanist Konrad Celtis. Important humanist centers in Hungary are associated with the work of Johannes Vitéz and the activities at the royal chancellery of Jagiellons era in Buda. International relationships of Czech humanists (Bohuslav Hasištejnský, Jan Šlechta) are mainly associated with the historical environment in Hungary (Czech royal chancellery). In Moravia the center of humanists was Olomouc where a major role was primarily played by the bishops of Olomouc (Stanislav Thurzů, Tas z Boskovic, Jan Dubravius) as well as Augustýn Olomoucký. In Poland important centers have become Krakow, Dunajow (Grzegorz z Sanoka), Poznan (Jan Lubrański) and in the later phase of the Renaissance then Zamość (Jan Zamoyski, Szymon Szymonowic).

Key words

Humanisms, Central Europe, Konrad Celtis, Jan Šlechta, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Johannes Vitéz, Sodalitas, Olomouc, Krakow, Grzegorz z Sanoka, Augustýn Olomoucký.

Úvod

V období renesance a humanismu se ve střední Evropě setkáváme s rysy pro tento směr obecně charakteristickými, zároveň jsme však svědky i určitých „národních“ humanistických specifik, která postupně nabývají na významu a na rozsahu. Zjednodušeně můžeme říct, že původní italský vliv „ustupuje do pozadí“ a ve větší míře se prosazují národní / regionální specifika: např. v oblasti Uher vidíme stále přítomnou (a takřka všechny dobové žánry prostupující) protitureckou tematiku¹, v českém prostředí je tímto specifikem husitismus a otázka náboženská.

Středoevropské regionální humanismy však neexistovaly izolovaně, ale navzájem se ovlivňovaly a vytvářely vzájemné vztahy. Tato skutečnost zesiluje zejména v době vlády

¹ Např. dopisy J. Vitéze, tvorba J. Pannonia, orace žádající cizinu o pomoc.

Jagellonců, kdy se vzájemnost oproti původní relaci italsko-středoevropské uplatňuje ve větší míře v rámci zmíněného regionu.

Charakteristickým rysem této vzájemnosti je vznik akademií a literárních společností (*academia*, *sodalitas*, *symposion*, *convivium*), které byly inspirovány italskými, respektive antickými vzory. Jejich dlouhodobější existence na různých místech střední Evropy ukazuje na to, že zde již byly patřičné domácí podmínky a kulturní zázemí pro jejich působení. Na těchto setkáních probíhaly kromě hodování především řečnické a básnické soutěže, či zkoumání a rozbor antických textů.

Jak název článku prozrazuje, regionem střední Evropy rozumíme především visegrádský prostor, neboli oblast Čech, Moravy, Uher a Polska. Tyto kontakty byly samozřejmě součástí širšího literárního a společenského kontextu, především se jedná o oblast rakouskou a německou. Z uherského hlediska pak tvoří zvláštní a neméně důležitou „kapitolu“ uherské renesance Sedmihradské knížectví. Těmto oblastem se zde vzhledem k rozsahu práce nevěnuji.

Pronikání humanistických idejí a jejich rozšíření ve střední Evropě

Uhry

Z geografického hlediska je pochopitelné, že italský vliv pronikal nejprve zejména do uherského prostředí a odtud dál na sever. V počátečním stádiu utváření humanistických kontaktů sehrál v Uhrách klíčovou roli Johannes Vitěz², jehož činnost spadá mezi léta 1430/40-1472. Zastával důležitá diplomatická posláná. Inicivoval založení univerzity *Academia Istropolitana* (1465) v dnešní Bratislavě. Vitězův dům na Budíně a později též jeho sídlo ve Varadíně a v Ostřihomi se stávají prvními humanistickými centry v Uhrách. V budínském domě se scházeli např. Pier Paolo Vergerio³, Grzegorz z Sanoka⁴, Filippo Buonaccorsi (zv. Callimachus)⁵, Mikołaj Lasocki⁶, Giuliano Cesarini⁷. K ostřihomské skupině patřili roku 1467

² Narozen kolem 1408 v městečku Zredna (dnešní Chorvatsko), zemřel 1472 v Ostřihomi. Studoval ve Vídni. 1445 varadínský biskup, 1465 ostřihomský arcibiskup, 1471 kardinál. Byl notářem, sekretářem regenta Jana Hunyadiho a uherských králů.

³ (1370-1444), italský humanista, historik, básník. Od roku 1417 až do své smrti působil v Uhrách.

⁴ (?1407-1477), profesor krakovské Akademie, Ivoický arcibiskup 1451-77, básník, jeden z prvních polských humanistů. Jeho životopis napsal Filippo Buonaccorsi: *Vita et mores Gregorii Sanocei...*, 1476.

⁵ (1437-1496), italský humanista, zúčastnil se spiknutí proti papeži Pavlu II., uprchl přes Řecko, Egypt do Polska, působil v diplomatických službách polského krále, v této pozici pobýval též v Uhrách. Mj. autor životopisu Grzegorze z Sanoka – viz pozn. 4.

⁶ (?1380-1450), diplomat, řečník, poradce krále Vladislava, udržoval kontakty s předními italskými humanisty.

⁷ (1398-1444), kardinál, papežský diplomat, v českých dějinách známý především jako organizátor křížové výpravy proti husitům,

např. Janus Pannonius⁸, Galeotto Marzio⁹, Regiomontanus¹⁰, Martin Bylica¹¹, Giovanni Gatti¹², příležitostně i král Matyáš Hunyadi. Na Matyášově dvoře se koncem 70. let setkáváme s členem florentské akademie Francesco Bandinim¹³, díky kterému se dále upevnily kontakty s Marsilio Ficininim¹⁴ a jeho okruhem.

Zde bych upozornila na dva aspekty: za prvé, jak je z výčtu patrné, většina humanistů byla cizího původu, jednalo se skutečně o mezinárodní společnost. Za druhé je to Vítězova „zprostředkovatelská“ role. On sám byl hodně ovlivněn italským humanistou Vergeriem a zároveň zprostředkoval tyto ideje dalším, zejména polským humanistům Grzegorzi z Sanoka a Mikołaji Lasockému. Grzegorz z Sanoka pobýval ve Varadíně do r. 1449 a byl jmenován varadínským kanovníkem. Mikolaj Lasocki zase upozornil Vítěze na Guarinovu školu ve Ferraře, kam jako mecenáš posílal na studia především mladé muže ze svého příbuzenstva. To bylo pro Vítěze rozhodující při výběru studia pro svého synovce Jana Pannonia a pro další svěřence. Z hlediska kontaktů můžeme zmínit, že se Janus Pannonius v Padově seznámil s pozdějším olomouckým biskupem Tasem z Boskovic, tehdy žákem Galeotta Marzia.

Uhersko-polské kontakty mohl Vítěz prohloubit i roku 1440, kdy jel jako člen diplomatického poselstva do Krakova, aby oficiálně pozval Vladislava Jagellonského na uherský trůn. Navázal a udržoval kontakty s krakovskými profesory a humanisty, k nimž patřil např. Zbigniew Oleśnicki¹⁵. Následně za vlády tohoto krále (1440-1444) jsme svědky intenzivnějších uhersko-polských humanistických kontaktů, což bylo dáno i pobytem polských humanistů v Uhrách.

Z uvedeného náhledu je zřejmé, že se po smrti krále Matyáše mohl maďarský humanismus zapojit vyšší měrou do mezinárodního dění. Z českého hlediska bylo důležité především působení českých a moravských humanistů v české kanceláři na Budíně (Jan Šlechta, Bohuslav Hasištejnský, Augustýn Olomoucký).

⁸ (1434-1472) Synovec J. Vítěze, první mezinárodně známý renesanční básník v Uhrách, tvořil v latině. Studoval ve Ferraře a v Padově, kde získal doktorát z kanonického práva. Po návratu do Uher působil ve Varadíně, pak v Pécsi (Pětikostelí) jako biskup. V Itálii psal převážně epigramy, v Uhrách spíše elegie a oslavné básně.

⁹ (1427-1497), italský humanista, spolužák a přítel Jana Pannonia, v 60. letech 15. století pobýval na dvoře krále Matyáše. Později zachytil královy činy a různé příběhy v renesanční biografii *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae regis* (1484-87, O významných, moudrých a vtipných rčeních a činech krále Matyáše).

¹⁰ Johannes Müller de Regio Monte (1436-1476), německý astrolog, matematik, astronom. V Uhrách působil v l. 1467-1471.

¹¹ (1433-1493), polský astronom, astrolog, lékař. V Uhrách působil jako spolupracovník Regiomontanův.

¹² (?1420-1484) Italský dominikán, biskup, teolog.

¹³ (1440-1489), italský humanista, diplomat, člen humanistické novoplatónské akademie ve Florencii.

¹⁴ (1433-1499), italský humanista, lékař, jeden ze zakladatelů novoplatónské akademie ve Florencii.

¹⁵ (1389-1455), 1423-55 krakovský biskup, 1449 jmenován kardinálem – prvním v Polsku, od roku 1442 si dopisoval s E. S. Piccolominim.

Čechy

V přípravné fázi české renesance sehrál důležitou roli císař Karel IV. V této souvislosti bývají vzpomínány především kontakty s Francescem Petrarcou, byť se jednalo zejména o politické záležitosti. Petrarcův kulturní vliv se spíše uplatňoval pouze v okolí panovníka a jak ve svých studiích zdůrazňuje Jaroslav Kolár¹⁶ – šlo o vliv dočasný a soustředěný na úzký okruh, jehož ústřední postavou byl nepochybně kancléř Jan ze Středy¹⁷. Dále zmiňme alespoň biskupa Arnošta z Pardubic¹⁸, jenž strávil 14 let na studiích v Bologně a v Padově.

Obecně můžeme říci, že po této přípravné fázi kulturní vývoj v českých zemích nepříznivě ovlivnily husitismus a s ním související náboženské války. Náboženské rozdělení se následně promítlo i do rozvoje českého humanismu a ztížilo přijetí renesančních idejí. Bylo to dáno hlavně tím, že se stoupenci husitismu soustředili především na teologické otázky a antický svět se svými idejemi zůstával mimo jejich zájem. Pokud reflektovali renesanční přístupy, jednalo se převážně jen o formální stránky.

Náboženská rozpolcenost s sebou přináší i jazykové rozdělení. Latinský humanismus je charakteristický pro katolické prostředí, což je dáno více faktory. Pražská univerzita byla v této době (koncem 15. a začátkem 16. století) pod vlivem utrakvismu a humanistickým idejím nepřála, neboť utrakvisté se zaměřovali na vypracování vlastní identity – zejména vlastní teologie (často formou náboženských polemik). To se samozřejmě obrazilo i v zaměření univerzity.

Z českých katolických, latinsky tvořících humanistů, kteří se významněji zapojili do širšího dění, nelze opomenout Jana Šlechtu a Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Jan Šlechta¹⁹ pobýval jako sekretář královské kanceláře na Budíně v letech 1495-1505. Nejznámějším autorem je nepochybně Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic²⁰, jenž na Budíně působil jen krátce, necelý rok od května 1502. Jeho epigram *Comparatio Bohemiae et Pannoniae*²¹ je

¹⁶ Např. Vztah české literatury 14. – 16. století k italské kultuře humanismu a renesance, in: *Slavia* 52, 1983, č. 1, s. 27.

¹⁷ (1310-1380), představitel raného humanismu v Čechách, biskupem v Litomyšli a později v Olomouci, 1357-1374 kancléřem Karla IV.

¹⁸ (1297-1364), od r. 1344 do své smrti první arcibiskup a metropolita český.

¹⁹ (1466-1525), studoval v Praze. Napsal dílo *Microcosmos*, inspirované novoplatonským učením. Dopisoval si mj. s Erasmem Rotterdamským.

²⁰ (1461?-1510), pocházel z utrakvistického prostředí, katolíkem se stal zřejmě v Itálii. Studoval v Bologně a ve Ferrare, kde získal 1482 doktorát z kanonického práva. Po návratu působil krátce na královském dvoře. Věnoval se především vědám a poezii. Byl navržen na biskupský stolec v Olomouci a ve Vratislavi, biskupem se však nestal. Zde sehrál roli i jeho pasivní přístup ke kariéře. Byl známý svými pesimistickými a skeptickými názory, které nacházíme i v jeho dílech. V díle *De situ Pragae et incolentium moribus* např. kriticky pohlíží na zvyky a způsoby Pražanů, v práci *Ad S. Venceslaum Satyra, in qua mores procerum, nobilium et popularium patriae suae reprehendit* obecně pranýřuje mravy Čechů.

²¹ *Boemia Pannoniae certat: me iudice dives / Pannonia est auro, Boemia militibus. / Nobilitas par est utriusque et rustica turba, / cultior est multo Boemia Panonia. / Frigidus est Albis nobis, est frigidus Ister /*

výmluvným dobovým svědectvím katolického humanisty: je to právě náboženská oblast, v níž jsou Čechy slabší než Uhry, zatímco v jiných oblastech jsou Čechy silnější nebo rovnocenné. Na studiích v Bologně se Bohuslav Hasištejnský spřátelil s Petrem Schottem²² ze Štrasburku, s nímž udržoval přátelský kontakt až do jeho smrti. V Itálii se rovněž seznámil s Petrem z Rožmberka, jehož motivoval ke studiu a k humanistickému poznání. (O vlivu renesance a humanismu na rod Rožmberků viz podkapitola Osobitá recepcie renesančních idejí a ideálů.) Tvorba Bohuslava Hasištejnského většinou vypovídá o pesimistickém a skeptickém zaměření autora. V díle *De situ Pragae et incolentium moribus* např. kriticky pohlíží na zvyky a způsoby Pražanů, v práci *Ad S. Venceslaum Satyra, in qua mores procerum, nobilium et popularium patriae suae reprehendit* obecně pranýřuje mravy Čechů.

Morava

Zatímco v Čechách se humanismus rozvíjel především při královském dvoře a v šlechtickém prostředí, na Moravě patřila stěžejní role olomouckým biskupům. Morava byla na rozdíl od Čech ušetřena husitských bojů a její kulturní vývoj byl proto mnohem méně narušen. Tento fakt se rovněž promítl do kontaktů moravsko-polských a moravsko-italských, které měly i v době husitských válek trvalý a pevný ráz. V přípravném období za vlády Karla IV. se zde setkáváme s olomouckými biskupy Janem Očkem z Vlašimi²³ a již zmíněným císařovým kancléřem Janem ze Středy²⁴. Vliv Jana ze Středy se na Moravě projevuje intenzivněji až po roce 1374, kdy po roztržce s panovníkem opustil post kancléře a přesídlil na své olomoucké statky. I v tomto prostředí je jeho působení podobné jako dříve v Praze – vystupuje především v pozici učitele a iniciátora –, avšak setkal se tu s větším ohlasem a širším okruhem stoupců, než tomu bylo v Čechách.

Z olomouckých biskupů je třeba uvést Tasa (Protasia) Černoorského z Boskovic, Stanislava Thurzó a Jana Dubravia. O Tasovi z Boskovic²⁵ již byla zmínka v souvislosti s Janem Pannoniem. Studoval v Padově a zřejmě i ve Ferraře. Jeho spolužákem byl též Albrecht von

Pannoniae, Praga nec despicienda Budae est. / Nos dedimus Sslechtam, Ianum dedit illa poetam, / Martia gens nostra est, Martia Pannoniae / Religio sola est, qua vincimur; integra nempe / illis, sed nobis mille modis lacera est.

Čechy s Uhrami pouští se v závod: já soudím, že Uhry / bohaté jsou svým zlatem, vojáky česká zas zem. / Šlechta i venkovský lid jsou stejní v obou těch zemích, / o mnoho vzdělanější Čechy však nad Uhry jsou. / My máme studené Labe a Uhry zas studený Dunaj, / pohrdat pražským městem nemůže budínský hrad. / Světu jsme dali Šlechtu a Uhry zas básníka Jana, / lid náš je oddaný Martu, v Uhrách je bojovný též. / Víra, to jediné jest, v čem není vítězství naše, / naše je roztráštěná, bez vady jejich však jest. (Překlad Helena Busínská a Dana Martínková)

²² (1458-1490), německý humanista, právník, teolog.

²³ Olomouckým biskupem 1351-1364, 1364-1378 byl 2. pražským arcibiskupem. 1378 jmenován 1. českým kardinálem. Zemřel 1380.

²⁴ Olomouckým biskupem 1364-1380.

²⁵ (?1446-1482), olomouckým biskupem 1457-1482.

Eyb, který mu později věnoval zřejmě první humanistickou knihu tištěnou v Německu²⁶. Tato sbírka se v oblasti rétoriky a stylistiky stala velmi oblíbenou humanistickou „učebnicí“.

Biskupova korespondence obsahuje i několik dopisů od Jana Pannonia a Galeotta Marzia. Za působení Stanislava Thurzó²⁷ prožívala svůj rozkvět společnost *Societas Litteraria Maierhofiana*²⁸, založena 1490. Pro její členy²⁹ bylo příznačné, že k šíření humanistických idejí nepřispěli ani tak svými díly, jako spíše korespondencí a sběratelstvím rukopisů a knih. Kulturní činnost tohoto biskupa charakterizovaly mj. bohaté kontakty s předními evropskými humanisty, jako byli např. Caspar Ursinus Velius³⁰ a Erasmus Rotterdamský³¹.

Z hlediska kronologie předčasně, ale v souvislosti pojednání o biskupech Olomouce nelze opomenout biskupa z období vrcholného humanismu, Jana Dubravia³². Byl to člověk všestranného zaměření, který dokázal velmi dobře propojit domácí tradice s cizími poznatky a inspiracemi, působil v oblasti diplomacie, politiky i vojenství. Z jeho odborných děl zasluhuje rozhodně pozornost průkopnický spis o rybnících³³. Této problematice se věnoval nejen teoreticky, ale i prakticky zakládáním rybníků na Moravě. Tato hospodářská činnost je výmluvným svědectvím toho, jak byly určité renesanční ideály uváděny do praktického života. Neméně pozoruhodná je i další Dubraviova tvorba, vzpomeňme alespoň díla *Theribulia Joannis Dubravii iurisconsulti et equitis aurati De regiis praeceptis* (1520) a *Historiae regni Boemiae libri XXXIII* (1552). *Theribulia* – o radě zvířat – pojednává alegorickou formou o lidské společnosti z pohledu humanistických idejí. Podrobněji se věnuje politické a vojenské moci krále a vytváří obraz panovníka v duchu renesanční harmonie. Druhá práce není historií v pravém slova smyslu, ale na historické události nahlíží z morálního hlediska a takto je i posuzuje.

Vrátíme-li se zpět na začátek 16. století, musíme věnovat zvláštní pozornost moravskému humanistovi Augustýnu Olomouckému³⁴, jenž zprostředkoval především vliv uherský. Roku 1496 se stal na Budíně písařem české královské kanceláře, v roce 1506 královským sekretářem. Působil zde do r. 1511. Studoval v Krakově a v Padově. Ještě za studií vydal 1493

²⁶ Margarita poetica, 1472, Norimberk.

²⁷ (?1470-1540), olomouckým biskupem 1496-1540.

²⁸ Též pod názvem Marcomannica.

²⁹ Např. Martin Horčička (Sinapius) olomoucký kanovník a notář, Řehoř Nitsch olomoucký kanovník, právník.

³⁰ (?1493-1539), německý básník, působil na císařském dvoře jako historiograf a vychovatel. Studoval v Krakově, v Lipsku, v Bologně a v Římě,

³¹ (1467-1536)

³² (?1486-1553), olomouckým biskupem 1541-1553.

³³ *De piscinis ad Antonium Fuggerum*, 1535–1540.

³⁴ (1467–1513)

v Benátkách *Dialogus in defensionem poetices*. Někteří badatelé³⁵ – vzhledem k odkazům na antické autory – zpochybnili původnost díla, zároveň však oceňují jeho svěžít a humorný styl. Výběr tématu ukazuje na to, že autor dobře věděl, jakých děl je v domácím prostředí zapotřebí. Roku 1497 byl jmenován kanovníkem v Brně, o rok později proboštem v Olomouci. Během svého pobytu v Uhrách se proslavil mj. darem budínské společnosti Sodalitas Litteraria Danubiana, když jí roku 1508 věnoval zdobený zlatý pohár s nápisem *Procul hinc, procul este, profani!* Tento citát z Vergilia symbolicky vyjadřuje hrdost latinsky píšících humanistů, neboť vyzývá nezasvěcené osoby, aby odstoupily od posvátného mysteria (zde je tímto mysteriem míněna znalost humanistické latiny).

Ve svých teologických spisech a polemikách pranýřuje Augustýn Olomoucký nejen husitské učení, ale i na Moravě hojně rozšířenou Jednotu bratrskou. Kromě humanistických studií se věnoval rovněž matematice a astrologii³⁶.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že čeští humanisté měli převážně kontakty na Itálii a na Uhry, u moravských humanistů jsou to navíc pevné vazby na Polsko. Na přelomu 15. a 16. století pak poskytovala budínská královská kancelář možnost vzájemného setkávání a trvalejšího pobytu v humanistickém prostředí. (Samozřejmě je třeba mít na zřeteli i další kontakty s německým prostředím, tomu se ale tato studie nevěnuje.)

Polsko

V části studie pojednávající o uherských počátcích renesance a humanizmu byly zmíněny i důležité polské osobnosti tohoto období a jejich působení v Uhrách. K těm patřil i Grzegorz z Sanoka³⁷, jenž po studiích v Krakově a v Itálii pobýval v Uhrách v letech 1440-1450, mj. jako kaplan a notář krále Vladislava. Po návratu do Polska 1451 byl jmenován arcibiskupem ve Lvově. Tehdy po bolognském a varadínském vzoru vytvořil ve své rezidenci v Dunajově první polský humanistický dvůr. Nutno říci, že mnozí Grzegorzovi současníci vyjadřovali pohoršení nad cizími zvyklostmi, zábavami a nad přítomností dam v dunajovském sídle. Kromě mecenášské a iniciační role byl Grzegorz z Sanoka rovněž literárně činný. Psal epitafy, epigramy, epištoly i komedie v Plautově stylu. O jeho životě a tvorbě se dozvídáme především z díla *Vita et mores Gregorii Sanocei... ze 70-tých let 15. století* od Filipa Buonaccorsiho (zv. Callimachus)³⁸, jenž v Dunajově našel roku 1470 útočiště. V životopise

³⁵ Svoboda, Karel, in: *Listy filologické* 69, 1942, 31–32. Studoval v Krakově a v Padově.

³⁶ Např. *Prognosticon*, 1491, 1494.

³⁷ Viz pozn. 4.

³⁸ Viz pozn. 5.

vykresluje Callimachus portrét svého mecenáše především v duchu humanistického ideálu. K tomu přispěla i atmosféra dunajowského dvora, obdiv i psaní poezie a různé diskuze. Dalším významným organizátorem polského humanismu byl poznaňský biskup Jan Lubrański³⁹, proslavil se též jako diplomat a řečník. Studoval v Krakově současně s Callimachem, následně pokračoval ve studiích v Bologně a v Římě, kde získal r. 1484 doktorát z kanonického práva. Literární historie předpokládá, že jeho učiteli byli též Francesco Filelfo⁴⁰ a Pomponius Laetus⁴¹. V Itálii znovu pobýval již jako biskup rovněž v letech 1502-1503. Tento pobyt byl důležitý především pro vznik poznaňské akademie Collegium Lubranscianum (1518), neboť tehdy navázal Lubrański mnohé kontakty s těmi humanisty, kteří se následně zapojili do činnosti v Poznani. K nejvýznamnějším z nich patřil filolog a typograf Aldus Manutius⁴², který usiloval o záchranu klasických latinských i řeckých děl a rukopisů. Na jeho přání začal Lubrański staré rukopisy v Polsku vyhledávat. Jako biskup vytvořil na svém poznaňském sídle (Ostrow Tumski) významné renesanční centrum. Z období vrcholného polského humanismu je třeba zmínit Jana Zamoyského⁴³, jednoho z nejvýznamnějších mecenášů. Studoval v Padově, stal se též rektorem univerzity. Po návratu do Polska zastával významné funkce za vlády Štěpána Báthoryho. Na svém sídle Zamość založil roku 1594 Akademii Zamoyskou. Na organizování chodu akademie se rozhodující měrou podílel Szymon Szymonowic⁴⁴, „dvorní básník“ Jana Zamoyského a vychovatel jeho syna Tomasze. Kromě činnosti akademie se věnoval vlastní literární tvorbě⁴⁵, zorganizoval rovněž založení akademické tiskárny. Po smrti Zamoyského r. 1605 akademie jako taková zanikla a fungovala pouze jako druhořadá škola.

Středoevropským humanismem křížem krážem – vandrující humanista Konrád Celtis

Bez nadsázky můžeme říci, že německý humanista Konrád Celtis⁴⁶ působil skutečně v celé střední Evropě a stal se zakladatelem nebo iniciátorem humanistických společností (sodalitas). V Itálii poznal společnost Academia Platonica a Academia Romana, které ho inspirovaly k tomu, aby v podobném duchu působil i na domácí půdě a v okolních státech. Pravděpodobně roku 1488 přišel studovat do Krakova, kde zřejmě r. 1489 spolu s

³⁹ (1456-1520)

⁴⁰ (1398-1481) italský humanista, studoval v Padově, v Benátkách. Pobýval delší dobu v Konstantinopoli, věnoval se řeckým studiím.

⁴¹ (1425-1498) italský humanista, studoval v Římě, zde založil akademii Accademia Romana.

⁴² (1449-1515) sehrál důležitou roli v rozvoji knihtisku.

⁴³ (1542-1605)

⁴⁴ (1558 – 1629), též jako Simon Simonides – touto formou jména navazuje na slavného řeckého básníka Simonida z Keos.

⁴⁵ Napsal např. divadelní hry Divus Stanislaus, Tragédia Castus Joseph, dále eklogy.

⁴⁶ Celtis, Konrad Pickel, (1459–1508)

Callimachem⁴⁷ založil *Sodalitas Litteraria Vistulana*, první humanistickou společnost v severní části Evropy. Společnost sice kolem roku 1491 zanikla, ale její vznik i samotná existence ukazují na to, že v Krakově (a v polském prostředí vůbec) našly renesanční a humanistické ideje vhodnou a připravenou půdu. V tomto regionu sehrál Celtis nepochybně průkopnickou roli.

Za svého pobytu v Krakově připravoval Celtis komentáře k dílům Platóna, Cicerona a Horatia. Vydal zde své pojednání o poetice a psal též elegie, epigramy či ódy, v nichž pozitivně hodnotí své polské zkušenosti a poznatky.

Po odchodu z Krakova šířil humanistické ideje v dalších městech: 1491 zakládá společnost *Sodalitas Litteraria Rhenana* v Heidelbergu, roku 1501 následuje *Sodalitas Celtica* v Norimberku, a poté *Sodalitas Litteraria Danubiana* 1502 ve Vídni. Podle Celtisova vzoru vznikly podobné společnosti v Olomouci (1490, *Sodalitas Litteraria Maierhofiana*) a na Budíně (1492, *Sodalitas Litteraria Danubiana*, též jako *Sodalitas Litteraria Ungarorum*). Později, v roce 1504 Celtis olomoucké humanisty osobně navštívil.

Z českého pohledu je pozoruhodný Celtisův názor na Čechy a jeho pražská anabáze. Když pobýval v roce 1491 v Praze, psal různé výsměšné a satirické básně zejména o českých náboženských poměrech, především o utrakvistech. Nezarazil se ani před pomluvami, když např. o biskupu Augustinu Lucianim⁴⁸ rozšířil, že má židovský původ a neovládá latinu. Vzhledem k tomu, že byl r. 1485 uzavřen Kutnohorský náboženský mír mezi kališníky a katolíky, podle kterého mělo být urážení jedné nebo druhé skupiny přísně trestáno, zašel Celtis příliš daleko. Když se v létě 1491 dostaly jeho výsměšné básně na veřejnost a hrozilo nebezpečí, že bude potrestán, opustil navzdory mohutným lijákům narychlo tajně Prahu. Pro úplnost dodejme, že se kriticky nevyjadřoval pouze o kališních, ale na mušku si bral i katolíky a české poměry v širším měřítku. Jeho nesympatie vůči Čechům se tedy netýkala jen náboženských poměrů, nýbrž měla obecnější ráz.

Osobitá recepce renesančních idejí a ideálů

V závěrečné části práce se věnuji mezinárodním renesančním a humanistickým kontaktům z trochu jiného pohledu. Jedná se o osobitou recepci renesančních ideálů v pojetí jihočeského šlechtického rodu Rožmberků⁴⁹. Z hlediska italských kontaktů je pro naše téma zajímavá

⁴⁷ Viz pozn. 5.

⁴⁸ Pocházel z italského města Vicenza. Již za svého působení v Itálii podporoval husitské učení. Odešel do Čech, kde přes papežův zákaz světil husitské kněze,

⁴⁹ S Rožmberky se setkáváme poprvé ve 12. století, jejich zakladatelem byl Vítek z Prčice. Hrad Rožmberk založil jeho vnuk Vok I., jména Rožmberk začali užívat v polovině 13. století.

kauza příbuznosti Rožmberků s italským rodem Orsiniů (též Ursini). Počátky kauzy vedou k Oldřichu II.⁵⁰, nechvalně proslavenému falzifikátorovi, jenž neváhal pro své potřeby založit falzifikátorskou dílnu. Podle rozboru Josefa Truhláře⁵¹ pomáhali tuto ideu Rožmberkům uskutečnit arcibiskup Latinus de Ursinis a jejich písař Václav z Rovného, jenž dříve patřil k okruhu Aenea Silvia Piccolominiho. O příbuznosti svědčí tři listiny: jedna je od arcibiskupa Latina Ursiniho z r. 1469, další dvě jsou z r. 1481 od jiných členů rodiny Ursini. Kromě těchto důkazů potvrzují příbuznost ještě další falzifikáty. Jeden s datací 1341 pochází z 16. století, druhý falzifikát je pravděpodobně prací písaře Václava, který do úředního materiálu kanceláře z r. 1469 „doplnil“ informaci o korespondenci mezi Oldřichem Rožmberským a Jordanem Ursinim z r. 1437 tím způsobem, že k ní dopsal poznámku „consanguineo suo“ a posunul tak hranici příbuznosti ještě dále do minulosti.

O publicitu tohoto příbuzenského svazku se zasloužil především Vilém z Rožmberka⁵², jenž v tomto duchu začal psát své jméno: *Guilielmus Ursinus de Rosenberg*. V této souvislosti upravil a doplnil rožmberský erb (viz příloha), ale lépe a viditelněji vyjádřil příbuznost s rodem Ursiniů. Toto vyjadřuje trám zlaté barvy, červené a stříbrné pruhy v dolní části erbu a dále jsou to dva medvědi, kteří drží erb po stranách (lat. ursus = medvěd). A aby bylo tato „medvědí“ přízeň ještě evidentnější, začal Vilém na hradě v Českém Krumlově chovat živé medvědy. Mystifikaci neboli falzifikaci odhalil až v 19. století František Palacký⁵³.

(V rámci česko-maďarských / uherských vztahů ještě připomeňme sňatek, který uzavřel 10. září 1564 na Jindřichově Hradci Mikuláš Zrinský s Evou z Rožmberka⁵⁴, sestrou Viléma z Rožmberka.)

Použitá literatura

- DUBRAVIUS Jan, *Theribolia – Rada zvířat*, Academia, Praha, 1983.
- HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC Bohuslav, *Carmina selecta*, Praha, Aula, 1996, výběr, doslov: MARTÍNEK Jan, překlad, poznámky, vysvětlivky: BUSÍNSKÁ Helena, MARTÍNKOVÁ Dana.

⁵⁰ (1403–1462)

⁵¹ Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. s. 73–74. 1894., v elektronické podobě na <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=14940&author=Truhl%C3%A1%20C5%99%20Josef>

⁵² 1535–1592) byl důležitou postavou českého kulturního a politického života. V roce 1566 vedl česká vojska do Uher v rámci protitureckých bojů. Role českých vojsk byla pasivní. Při této akci dobyli Turci hrad Sziget, kde padl Vilémův švagr Mikuláš Zrinský. V letech 1572–1573 jednal jménem Habsburků o obsazení polského trůnu. Získal důvěru polské šlechty a stal se jedním z kandidátů, což vzhledem ke své pozici habsburského vyslance nemohl přijmout. Jeho sestra byla Eva z Rožmberka, manželka Mikuláše Zrinského.

⁵³ Viz Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. s. 73. 1894., v elektronické podobě na <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=14940&author=Truhl%C3%A1%20C5%99%20Josef>

⁵⁴ O svatbě vypovídá pamětní deska na hradě v Jindřichově Hradci. Mikuláš Zrinský padl r. 1566, když Turci obléhali hrad Szigetvár. Tuto událost zachytil jeho pravnuk Mikuláš Zrinský v barokním eposu Obléhání Sziget (1651).

- HLOBIL Ivo, PETRŮ Eduard, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Academia, Praha, 1992.
- HORVÁTH János, *Az irodalmi műveltség megszólása – Magyar humanizmus*, Budapest, 1988.
- KLANICZAY Tibor, *Pallas magyar ivadéka*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- MAVER, Giovanni: *Literatura polska i jej związki z Włochami*, Warszawa, 1988. Vybral, přeložil, uspořádal: Andrzej Zieliński.
- OLOMOUCKÝ Augustin, *Obrana básnictví 1492*, ford. NECHUTOVÁ Jana, Blok, Brno, 1987.
- PÁNEK Jaroslav, *Poslední Rožmberkové : velmoži české renesance*, Panorama, Praha, 1989.
- Pelc, Janusz: *Europejskość i polskość literatury naszego renesancu*. Warszawa, 1984.
- *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa. Eine Sammlung von Materialien*. I-II. Band. Red. IRMSCHER Johannes. Akademie-Verlag, Berlin, 1962.
- *Renesans. Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach*. Tom II. Bochnia – Krakow – Warszawa. Bez datace.
- *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě / Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia Cultuae*, red. TRUHLÁŘ Antonín, HRDINA Karel, HEJNIC Josef, MARTÍNEK Jan, 5 sv., Academia, Praha, 1966–1982.
- Sinko, Tadeusz: *Antyk w literaturze polskiej. Prace komparatystyczne*. Vybral, uspořádal: Bieńkowski, Tadeusz. Úvod: Stanisław Stabryła. Warszawa, 1988. Państwowe wydawnictwo naukowe.
- *Studia z dziejów epoki renesansu*, red. ZINS Henryk, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1979.
- TRUHLÁŘ Josef, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, Nakladatelství J. Otty, Praha, 1894. Dostupné z adresy: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=14940&author=Truhl%C3%A1%C5%99%20Josef>
- TRUHLÁŘ Josef, *Počátky humanismu v Čechách*, Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, ročník 1., třída III., číslo 3., Praha, 1892. Dostupné z adresy: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=2250244&mcp=&idpi=18031526&author=Truhl%C3%A1%C5%99%20Josef>
- ZIOMEK Jerzy, *Renesans*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1973.

Resumé

Středoevropské regionální humanismy Čech, Moravy, Uher a Polska neexistovaly izolovaně, ale navzájem se ovlivňovaly a jejich představitelé navazovali vzájemné vztahy.

Charakteristickým rysem této vzájemnosti je vznik akademií a literárních společností (sodalitas), při jejichž zakládání sehrál důležitou roli německý humanista Konrad Celtis, který

působil v německé oblasti, v Polsku, v Praze, ve Vídni, nepřímo na Moravě a v Uhrách. Vznik významných humanistických center v Uhrách je spojen jednak s působením Johanna Vitéze (Budín, Varadín, Ostříhom), jenž zastával důležitou zprostředkovatelskou roli jednak v době Jagellonců s činností královské kanceláře na Budíně.

Mezinárodní vztahy českých humanistů (Bohuslav Hasištejnský, Jan Šlechta) jsou spojeny především s uherským prostředím (česká královská kancelář). Na Moravě je centrem humanistů Olomouc, stěžejní postavení zastávají olomoučtí biskupové (Stanislav Thurzů, Tas z Boskovic, Jan Dubravius). Z moravských humanistů pobýval na Budíně v české královské kanceláři delší dobu rovněž Augustýn Olomoucký. V Polsku se důležitým centrem stává Krakov, Dunajow (Grzegorz z Sanoka), Poznaň (Jan Lubrański), v pozdní fázi renesance pak Zamość (Jan Zamoyski, Szymon Szymonowic).

Závěrečná část studie pojednává o rodu Rožmberků a jejich „příbuzném“ rodu římských Ursiniů. Tato mystifikace a falzifikace byla akceptována až do 19. století.

Z pojednání o vzájemných humanistických kontaktech vyplývá, že zatímco v rané fázi středoevropské renesance se jednalo zejména o italské vazby, s rozvojem renesance se postupně do popředí dostávají kontakty v rámci středoevropského regionu. Zároveň s tímto vývojem se uplatňují i určitá „národní“ specifika. K nejvýraznějším patří protiturecký aspekt v uherském prostředí a náboženská rozpolcenost v Čechách.

Příloha: erb Rožmberků po úpravě Viléma z Rožmberka

